

**В спеціалізовану вчену раду
К 35.052.19 у Національному
університеті “Львівська політехніка”
79013, м. Львів,
вул. Степана Бандери, 12**

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Думанівської Алли Ярославівни „Радянська судова система в західних областях України 1944-1953 рр. (історико-правове дослідження)”, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність заявленої Думанівською А.Я. теми дослідження не викликає сумнівів. Українська судова система, після проголошення у 1991 році незалежності України, перебуває у перманентному процесі реформування. Фактично за 30 років спрямування зусиль і державних ресурсів на приведення судової гілки влади до світових стандартів не дають бажаного результату, що негативно позначається на всіх сферах суспільного життя та міжнародному іміджі України. Адже першочерговим завданням суду є встановлення чи відновлення справедливості, що є базовим принципом юриспруденції, без якого неможливе ефективне існування демократичної та правової держави.

Зважаючи на правонаступництво України від Української Радянської Соціалістичної Республіки ми отримали увесь механізм держави, в тому числі і судову систему, яка мала семидесятилітню історію. Очевидно, що неупереджене та об'єктивне вивчення історичного досвіду, яке не могло проводитися зі зрозумілих причин у Радянському Союзі, життєво необхідне для розуміння сучасних проблем судової системи України.

Особливо актуальним є вибраний для вивчення Думанівською А.Я. період з 1944 – 1953 рр. та регіон – Західна Україна. Саме у західних областях тодішньої УРСР дуже яскраво проявилися особливості радянської судової системи, що полягали у причетності судової системи до масових репресій та терору місцевого населення та загальнодержавних кампаній різного характеру – від пропагандистського до соціально-побутового. За таких умов судова гілка влади перетворилася на інструмент карально-репресивної системи діючої влади на чолі з тодішньою Всесоюзною комуністичною партією (більшовиків). Враховуючи комплекс регіональних особливостей – кадрових, національних тощо, радянська судова система апіорі не могла претендувати на статус окремої незалежної гілки влади, що мала б встановлювати справедливість у суспільних відносинах.

Комплексне усвідомлення негативного досвіду формування та діяльності радянської судової системи у західних областях України у 1944 – 1953 рр. та використання його для розуміння проблем реформування сучасного судочинства в Україні є надзвичайно актуальним.

Тому, з огляду на викладене вище та ті положення, що містяться у авторефераті та рукописі дисертації, актуальність теми є обґрунтованою.

Ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації забезпечена на достатньому науковому рівні. Особливим внеском здобувачки можна вважати детальний аналіз архівних справ, які є найбільшою цінністю в цьому історико-правовому дослідженні. Здобувачкою у науковий обіг введено значний масив невідомих архівних матеріалів (143), які містяться в архівних фондах Державного архіву Львівської області (ДАЛО), Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО), Державного архіву Тернопільської області (ДАТС), Державного архіву Волинської області (ДАВО), Державного архіву Рівненської області (ДАРО), Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО). Аналіз дисертанткою матеріалів цих фондів дозволив зробити максимально

об'єктивні висновки про порядок та умови формування і діяльності судової системи в західних областях України. Значний документальний масив використаний у дисертації становлять нормативно-правові акти, офіційні видання політичних і нормативно-правових актів та збірників документів і матеріалів, хрестоматій. У процесі написання дисертації залучалася довідкова література та мемуари. Достовірність положень дисертації, в яких конкретизовано наукову новизну, забезпечується також обґрунтованими посиланнями на наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених, а також репрезентативним використанням широкої джерельної бази (405 найменувань). Додатки склали невід'ємну складову дисертації, наочно демонструючи організацію роботи судової системи.

У дисертації Думанівської А.Я. в цілому вдало сформульовано теоретичні положення, зокрема актуальність теми, мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження. Аналіз змісту дисертації та автореферату Думанівської А.Я. свідчить про те, що сформульовані мета і завдання дослідження повною мірою досягнуті. Структура й обсяг дисертації зумовлені в першу чергу авторським підходом, предметом дослідження, метою й завданнями та відповідають логіці наукового пошуку. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, що містять чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. За своїм змістом дисертація Думанівської А.Я. є історико-правовою працею, яка вписується у науково-дослідну тематику кафедри історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Історико-правові засади українського державотворення: інституційні та ідеологічні аспекти; правовий механізм радянської західних областей Української РСР» (державний реєстраційний номер 0114U005463). Розісланий зацікавленим інституціям та особам автореферат відповідає змістові дисертації, їх висновки й основні положення є ідентичними.

Як і належить ґрунтовній і кваліфікованій науковій роботі, дисертація Думанівської А.Я. починається з вступу, в якому обґрунтовано актуальність наукового дослідження, наголошено на зв'язку теми дисертації з науковими програмами, планами, темами. Авторці вдалося чітко та вичерпно визначити мету, завдання, об'єкт та предмет дисертації. Ґрунтовно охарактеризовано методологічну основу дисертації та сформульовано наукову новизну, а також викладено основні положення, що виносяться на захист, вдало визначено наукове й практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

У першому розділі – «Історіографія та джерельна база дослідження» Думанівською А.Я. здійснено аналіз ступеня наукової розробки теми, стан джерельної бази і методологічні засади на які спиралась здобувачка під час дослідницької роботи. Слід прийняти до уваги те, що авторкою ґрунтовно проаналізовано наявну історіографію та поділено її за хронологічним принципом на дві великі групи. Також, цілком слушно було звернуто увагу на те, якими були загальні тенденції наукового пошуку у кожній окремій історіографічній групі і як вони вплинули на вивчення тих чи інших аспектів досліджуваної дисертанткою проблематики.

Джерелознавчий аналіз показав, що Думанівська А.Я. у своїй роботі спирається на репрезентативну джерельну базу, представлену різними видами і типами джерел, серед яких виділено нормативно-правові акти дослідженого періоду з різним ступенем юридичної сили, архівні матеріали, періодику, опублікований статистичний матеріал, мемуари, спогади. Слід наголосити на тому, що розкриття низки малодосліджених аспектів радянської судової системи у західних областях України у 1944 – 1953 рр. стало можливим лише завдяки залученню значного масиву архівних матеріалів, більшість з яких були вперше введені дисертанткою до наукового обігу.

Дисертація Думанівської А.Я. спирається на системну і довершену методологічну основу. Заслуговує на підтримку прагнення авторки дисертації використати для дослідження систему загальнонаукових та спеціально-

наукових методів наукового пізнання. Система та особливості застосування наукових методів дослідження детально проаналізовано в окремому підрозділі дисертації 1.3, у якому ґрунтовно розкрито авторську методологічну концепцію дисертації.

В цілому правильне використання методологічного інструментарію, коректне ставлення до наукових здобутків попередників і опора на першоджерела забезпечили загалом достовірність результатів рецензованого дослідження.

У другому розділі – «Відновлення і зміцнення в західних областях України радянського режиму. Судові органи СРСР-УРСР у цьому процесі» проведено аналіз становлення і розвитку радянської судової системи в Україні 1920-х – середині 1950-х рр. Визначено основні етапи становлення і розвитку радянської судової системи в Україні та правові основи регулювання її діяльності в тоталітарному суспільстві (1920-ті – середина 1950-х рр.). Виокремлено п'ять хронологічних етапів становлення і розвитку радянської судової системи в Україні. Розкрито політико-правові основи відновлення (1944 р.) і зміцнення радянського режиму в західноукраїнському регіоні. Відображено процес створення мережі судових органів. Акцентовано увагу на процесах відновлення радянської державності на західноукраїнських землях, їх радянізації та місця у цьому карально-репресивного апарату, зокрема судової системи. Встановлено, що післявоєнна судова система Української РСР відповідно до Конституцій СРСР-УРСР і закону СРСР «Про судоустрій Союзу РСР і союзних республік» від 16 серпня 1938 р. складалась з народних судів, обласних судів, Верховного Суду УРСР і Верховного Суду СРСР.

У третьому розділі – «Радянська судова система як складова механізму державної влади в західних областях України» здобувачкою проаналізовано місце радянської судової системи в механізмі державної влади регіону. Для цього було визначено структуру та організацію роботи судових органів, їх компетенцію та кадрове забезпечення. Щодо останнього, то вказано на

проблему браку кваліфікованих кадрів в суді після Другої світової війни, яку радянська влада вирішила шляхом підготовки суддів і працівників судів на короткотермінових курсах, які не могли дати належної кваліфікації. Таким чином, до здійснення судочинства допускалися некваліфіковані працівники, що були членами комуністичної партії і апріорі не могли забезпечувати справедливе та якісне судочинство. Розкрито взаємодію судових органів з прокуратурою та правоохоронними структурами, в результаті якої суд разом з прокуратурою та іншими правоохоронними органами виступав складовою єдиного репресивного механізму тоталітарної держави, діяльність якого була спрямована на захист і зміцнення сталінського режиму. Підкреслено, що судді в тісному контакті з органами НКВД/МДБ, НКВС/МВС і прокуратурою залучалися до різних кампаній, виконуючи компартійні вказівки.

У четвертому розділі – «Радянський суд як засіб утвердження тоталітаризму та складова репресивно-каральної системи СРСР–УРСР в західних областях України» здобувачкою розкрито роль радянського суду в утвердженні тоталітаризму в західноукраїнському регіоні, його місця в структурі радянської репресивно-каральної системи

Авторка дисертації переконливо доводить, що радянська судова система брала безпосередню участь у боротьбі з українським національно-визвольним рухом, а саме з підпіллям ОУН і УПА у західних областях УРСР, яка у досліджуваній період була однією з найгостріших проблем, що перешкоджала здійсненню політики радянзації. З'ясовано, що узаконення масових репресій проти учасників підпілля ОУН і УПА та членів їх родин відбулось після ухвалення низки постанов та роз'яснень Верховного Суду, які стосувалися кваліфікацій різних форм вияву «пособництва», що суттєво «розв'язувало» руки суддям при винесенні каральних вироків членам національно-визвольного руху та їх родин.

Розкрито роль судових органів у боротьбі з кримінальною злочинністю та порушеннями трудового законодавства. Акцентовано увагу на особливостях розгляду судами цивільно-правових справ, які проходили у

рамках загальнодержавної кампанії націоналізації та усупільнення приватної власності, що була основним засобом збільшення кола об'єктів державної власності.

У висновках викладені основні положення, достовірність і обґрунтованість яких підтверджена змістом розділів дисертації. Причому багато з них дають підстави для роздумів про сучасний стан судової системи в Україні, її ролі і місця у загальній вертикалі влади. Доцільними видаються пропозиції щодо виведення судової системи з-під політичного впливу, втілення єдності судової практики, що забезпечить реалізацію принципу правової визначеності та відновлення довіри до суду шляхом виборності на посаду суддів з наступним затвердженням обраних кандидатур відповідними компетентними органами. Це дозволило б переважній більшості населення відчувати причетність до формування суду.

Позитивно оцінюючи науковий доробок Думанівської А.Я., водночас слід зазначити, що рецензована дисертація містить окремі недоліки та деякі дискусійні моменти.

Не повним видається реферативний опис підрозділу 1.1, що присвячений аналізу стану наукової розробки проблеми. На відміну від тексту дисертації, авторка в авторефераті не навела жодного прізвища дослідників проблематики.

Не зовсім зрозумілими та обґрунтованими є хронологічні рамки дослідження (с. 21-22), які охоплюють період від вигнання Червоною армією СРСР нацистських окупантів з території західних областей України (1944 р.) до закінчення процесу «радянської» цих областей та початку так званої десталінізації (1953 р.). Адже основні заходи щодо реорганізації судової системи «сталінського» зразка припадають на пізніші роки.

На сс. 153, 172 дисертації авторка використовує поняття «строк» щодо означення відрізка часу стосовно застосування ув'язнення. У зв'язку з цим виникає запитання, чи свідомо дослідниця уникає поняття «термін» і які відмінності бачить між тлумаченнями даних термінів?

На жаль, у анотації роботи, у її вступній та заключних частинах не знаходимо згадок, які би свідчили про факти впровадження матеріалів дисертаційної роботи у законодавчий, навчальний процес чи були втілені положення дисертації в теорію або практику судової системи України відповідних рівнів.

Вважаємо також, що роботу значно посилює б ширше використання порівняльного контексту (із східноукраїнськими областями чи навіть іншими регіонами СРСР), який би дозволив краще виокремити особливості організації радянських судових органів у західних областях України, їх штатні розклади, грошове утримання, принципи комплектування тощо.

Є зауваження й щодо, власне, самого написання роботи – стилю (використання зносок), мови (у тексті трапляються русизми), мають місце і окремі недогляди. Наприклад, у додатку 8 дисертантка не вказала джерело.

Проте вищенаведені зауваження стосуються лише окремих аспектів дослідження і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, носять швидше рекомендаційний характер і побажання подальшої наукової розробки даної проблематики.

Результати наукового дослідження можуть бути використані у процесі подальшого удосконалення судової системи України. Окрім того, наукові доробки авторки доцільно реалізувати при визначенні подальших наукових досліджень з історії держави та права, для вивчення проблем правового регулювання діяльності судової системи України на різних історичних етапах.

Таким чином, викладене у відгуку дає підстави вважати, що дисертація Думанівської Алли Ярославівни „Радянська судова система в західних областях України 1944-1953 рр. (історико-правове дослідження)” є завершеною, самостійно виконаною, творчою, кваліфікаційною науковою працею. У публікаціях здобувачки й авторефераті відображені основні положення дисертації. Дисертація за своїм змістом і формою відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого

Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

**Учений секретар секретаріату
Вченої ради Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**



Н.Я. Рудий

«10» вересня 2021 р.